

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Большакової Дар'ї Олександрівни «Призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угоди про примирення та угоди про визнання винуватості», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Цілком погоджуюся з дисертанткою, що на сьогодні в Україні укладення угод про визнання вини стає все більш поширеним явищем, про що свідчать статистичні дані. Дійсно, судова практика виходить з того, що домовленості сторін угоди про примирення та угоди про визнання винуватості при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних та спеціальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Дисертантка слушно акцентувала на тому, що інститут призначення покарання за наявності угод про примирення або про визнання вини не є формалізованим, а відсутність спеціальної норми, яка би регулювала порядок обрання покарання при укладенні угоди про примирення та про визнання винуватості, визнають недоліком чинного кримінального законодавства. Неоднозначною є практика звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угоди про визнання винуватості осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією. Хоча законодавець спробував вирішити цю ситуацію через ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних

правопорушень, пов'язаних з корупцією», інша частина проблем, пов'язаних із правозастосуванням залишаються відкритими. Тож предмет дослідження обраний дисертанткою є дійсно актуальним, а досягнення визначених в роботі завдань, дозволило розробити теоретико-методологічні та правові засади призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод в кримінальному провадженні, що є вагомим кроком вдосконалення відповідних положень кримінального закону.

Обґрунтованість наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Дослідження базується на комплексному системному підході та характеризується відповідним рівнем узагальнення. Належний ступінь наукової обґрунтованості та достовірності результатів дослідження забезпечений, крім того, застосуванням як загально наукових, так і спеціально юридичних методів наукового пізнання. Логічно побудована структура дисертації дозволила авторці послідовно розглянути ті питання, які були окреслені нею в меті роботи та завданнях. Науковий матеріал пропорційно розміщено в відповідних структурних підрозділах роботи.

Крім належної методологічної бази дослідження спирається на доволі презентабельну емпіричну базу, яка підтверджує достовірність отриманих результатів і складається з судової статистики (звіти річні за формою № 1-1, № 6), 150 вироків суду першої інстанції (включаючи Вищий антикорупційний суд), постановлені у 2013–2024 рр., що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень та інформаційно-пошуковій системі «Прецедент», 50 ухвал суду апеляційної інстанції, постанов Верховного Суду, матеріалів дисциплінарних проваджень прокурорів; результатів анкетування суддів першої інстанції, прокурорів, адвокатів і науково-педагогічних співробітників.

В процесі дослідження, на виконання вказаної мети були досягнуті результати, які містять ознаки наукової новизни, зокрема:

- на підставі аналізу судової практики затвердження узгодженого сторонами угоди покарання, у тому числі узгодження звільнення від

відбування покарання з випробуванням, зроблено висновок, що чинні нормативно-правові приписи щодо меж судового розсуду при затвердженні угод за відсутності чіткої та однозначної правової регламентації відповідних повноважень сторін угоди на сьогодні не можуть виконувати роль єдино правильного орієнтира визначення повноважень сторін угоди в цьому питанні;

- розроблено поняття «узгоджене покарання» та виокремлено його змістовну та вольову складові;

- з'ясовано особливості узгодження покарання особі співучасника кримінального правопорушення у виді організатора організованої групи та злочинної організації;

- запропоновано вдосконалення кримінально-правових норм з метою унормування можливості сторін угоди про примирення та про визнання винуватості в межах узгодження міри покарання (його строку та виду) віршувати питання й щодо заміни одного виду покарання на інший у спосіб, визначений законом;

тлумачення кола заходів кримінально-правового характеру, що можуть узгоджуватися сторонами угод, і наведено доводи, що необхідність визначення в угоді «умов застосування спеціальної конфіскації» не пов'язується зі згодою сторін на її застосування, а обумовлено процесуальними вимогами. Відтак, сторони не можуть узгоджувати цей захід;

- підхід до критичного аналізу пропозиції визнання обставин, що пом'якшують покарання, необов'язковими (додатковими) умовами угоди, оскільки призначення покарання є обов'язковим елементом угоди, такими ж мають визнаватися й усі складові процесу його призначення, передбачені як загальні та/або спеціальні засади. Віднесення тих же обставин, що пом'якшують покарання, до необов'язкових елементів угоди позбавляє сенсу її укладення, оскільки засуджений не може розраховувати на те пом'якшення покарання, яке дозволяється на підставі ст. 66 КК України;

– критерії оцінювання правозастосовної ситуації, яка підпадає під категорію «неправильно призначене покарання», та неправильного пом'якшення покарання на підставі ст. 69 КК України;

дістали подальший розвиток:

– положення, що добровільність укладення угоди її сторонами не тотожна розумінню досягнення згоди на призначення певного виду та розміру покарання (або ж його призначення та подальше звільнення від відбування покарання з випробуванням), адже, укладаючи угоду добровільно в цілому, сторони угоди в подальшому надають згоду (як окреме вольове рішення) на призначення конкретного засобу кримінально-правового характеру винній особі;

– підходи до тлумачення термінологічних конструкцій «більш суворе покарання» та «менш суворе покарання» як підстав апеляційного оскарження обвинувального вироку суду на підставі угоди про примирення та про визнання винуватості;

– підходи до розширення меж судової дискреції в частині визнання обставин, що пом'якшують покарання, не зазначених у ч. 1 ст. 66 КК України, зокрема з'ясовані специфічні обставини, обумовлені воєнним станом;

– типові помилки в призначенні покарання, які є підставою відмови в затвердженні узгодженого покарання;

– підхід, згідно з яким заміна покарання у виді позбавлення волі з подальшим звільнення від відбування такого покарання з випробуванням на штраф не є погіршенням становища засудженого;

– розуміння сутності спеціального правила призначення покарань як правила, яке містить певну додаткову вимогу, що є унікальною (специфічною), такою, що не походить із загальних засад призначення покарання;

– доводи, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не можуть бути предметом узгодження сторонами угоди про визнання

вини, з огляду на чинні приписи кримінального та кримінального процесуального законодавства щодо змісту такої угоди, а також відсутність підстави для апеляційного оскарження вироку суду, яким такі заходи затверджено, оскільки в ст. 394 та 424 КПК України ідеться виключно про покарання, а не будь-який інший захід кримінального правового характеру;

– пропозиції щодо розгляду наявної на сьогодні проблеми правильного тлумачення приписів норм, передбачених ч. 1 ст. 75 КК та ч. 2 ст. 75 КК України, крізь призму визнання або ж заперечення існування конкуренції цих норм шляхом визначення виду конкуренції та правила її вирішення, на підставі визначення чітких і зрозумілих критеріїв, в основу яких доцільно покласти структуру кримінально-правової норми та інші положення.

Обґрунтованість положень дослідження підтверджується також і апробацією, яка вирізняється різноманітністю та вагомістю визнання наукових здобутків дисертанта як на науковому, так і на правотворчому та правозастосовному рівнях.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що охоплюють дванадцять підрозділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність наукового дослідження, наголошено на зв'язку теми дисертаційної роботи з науковими програмами та науковими темами закладу вищої освіти. Авторка в цілому правильно визначила мету, завдання, та предмет дослідження. Успішно визначила методологічну основу дисертації, сформулювала наукову новизну, а також виклала основні положення, що виносяться на захист. Продемонструвала практичне значення одержаних результатів, зазначено про публікації та апробацію.

В першому розділі роботи увагу зосереджено на теоретико-правових засадах призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод в кримінальному провадженні, а саме проаналізовано генезу нормативно-правового регулюванні призначення заходів кримінально-правового характеру, стан наукової розробки проблеми, теоретико-правові

проблеми їх призначення та загально-теоретичні підходи щодо узгодження таких заходів.

Другий розділ роботи присвячено аналізу загальних засад призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод, зокрема загальним засадам призначення покарання та звільнення від відбування покарання з випробуванням.

В третьому розділі розглянуто спеціальні правила призначення покарання на підставі угод, зокрема з урахуванням положень ст. 68, 69, 70 КК України.

Четвертий розділ присвячено аналізу вдосконалення правового регулювання призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод з урахуванням досвіду такого регулювання в зарубіжних країнах.

У висновках наводиться узагальнення положень дисертаційної роботи.

Оцінюючи зміст дисертації зазначу, що у роботі сформульовано та розвинуто низку авторських ідей, значущих для науки кримінального права, які, визнаючи наукові досягнення попередників, надають змогу дещо по-новому осмислити можливості кримінального закону щодо правового регулювання призначення покарання та звільнення від покарання з випробуванням на підставі угод, а також виявити ресурси його вдосконалення, центральними з яких є такі: узгодження покарання або ж призначення покарання та звільнення від нього з випробуванням сторонами угод у практиці їх укладення є неподільною складовою взаємних поступок на шляху до пошуку балансу у вирішенні конфлікту, який би задовольняв інтереси окремих осіб (сторін угод), суспільні інтереси та інтереси правосуддя. Вирішення кримінально-правового конфлікту через механізм укладення угод може досягти мети лише в разі, якщо кримінально-правові наслідки для винної особи, хай і більш поблажливі, ніж у провадженнях, що розглядаються в загальному порядку, будуть обрані відповідно до вимог закону та визнання факту, що нормативно-правове регулювання

правомочності суду призначити узгоджене сторонами угоди покарання, за відсутності будь-яких особливостей щодо його виду чи розміру, яке би уточнювало або доповнювало певну із загальних засад призначення покарання, не є спеціальним правилом призначення покарання, а скоріше загальною засадою призначення покарання, яка визначає повноваження суду, передбачені умовами угоди про примирення чи про визнання винуватості, відмінні від повноваження суду призначити покарання при здійсненні кримінального провадження в загальному порядку (без угоди), тобто інструментом узгодження положень матеріального та процесуального кримінального права.

Практична цінність отриманих дисертанткою висновків та пропозицій полягає, зокрема, у тому, що у дослідженні на підставі аналізу судової практики виокремлено найбільш поширені (типові) випадки неправильного застосування кримінального закону в частині призначення покарання сторонами угоди, уточнено поняття «узгоджене покарання», «більш суворе покарання, ніж узгоджено сторонами угоди», «менш суворе покарання, ніж узгоджено сторонами угоди» тощо.

Також у дисертації обґрунтовано низку змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, спрямованих на вдосконалення нормативно-правового регулювання призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод у кримінальному провадженні.

Таким чином констатую, що робота має аналітичний та інформативний характер, насичена глибоким аналізом значної кількості правового та теоретико-методологічного матеріалу.

Дотримання принципів академічної доброчесності оцінювалося виходячи з сутності таких принципів та підходів до розуміння основних різновидів академічного плагіату, викладених в Листі Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти». Зокрема дисертантка в роботі не

допускала: дослівного запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат з посиланням на джерело; використання інформації у виді фактів, ідей, тощо з джерела без посилання на це джерело; перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело.

Таким чином констатую, що робота виконана з дотримання головних принципів академічної доброчесності та Етичного кодексу ученого України.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота написана українською мовою з використанням загальноприйнятої правничої термінології та наукового стилю мовлення, якому властива ґрунтовна обізнаність з проблемами і темами та унормованість. Наукові положення викладені у відповідності з нормами наукової комунікації, характеризуються смисловою точністю, ясністю і стислістю.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дисертації знайшли своє відображення у 13 наукових працях, а саме: 4 наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України, а також у тезах 9 наукових доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Отже дисертантка виконала вимоги п.8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 щодо висвітлення результатів проведеного дослідження.

Зауваження до дисертаційної роботи.

Водночас ознайомлення з дисертацією Д.О. Большакової викликає питання насамперед дискусійного характеру або ж аналіз яких сприяв би покращенню змісту роботи.

По-перше, звертає увагу відсутність в роботі структурної частини (підрозділу), в який би містився детальний аналіз методологічної бази

дослідження та обґрунтування методологічного підходу за яким проводилося дослідження. У вступній частині дисертації методи перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом, утім в роботі відсутня структурна частина в якій би містилося обґрунтування вибору методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків. При цьому вибір та обґрунтування методологічної бази дослідження має враховувати, що методологію не можна зводити тільки до якоїсь певної компоненти, наприклад, до одного методу або до вчення лише про деякі окремі методи чи методики, оскільки за її межами в такому випадку безпідставно залишатимуться інші. Внаслідок цього й методологія дослідження відповідного об'єкта як така не буде визначена за її обсягом з необхідною повнотою (М.І. Панов)¹;

По-друге, серед завдань дослідження заявлено вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод в країнах континентальної та прецедентної правової сім'ї. Утім ознайомлення зі змістом відповідного структурного підрозділу дисертації (4.1) свідчить, що дисертантка приділила нерівномірну увагу аналізу країн за цим критерієм, оскільки здебільшого в згаданому підрозділі аналізується нормативно-правове регулювання та практика призначення покарання на підставі угод в країнах прецедентної правової сім'ї (Англія, Канада, США, Австралія та ін.) і в меншій мірі країн континентальної правової сім'ї (Франція, Німеччина та інші);

В третій, дисертанткою запропоновано конкретні зміни до КК України з метою вдосконалення правового регулювання призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угод, разом з цим в роботі відсутня інформація чи надсилалися ці пропозиції до суб'єктів законодавчої ініціативи і яким чином вони можуть бути оцінені та враховані.

¹ Панов М.І. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. Вісник Асоціації кримінального права України, 2017, № 2(9). С.6-7.

В четвертих, наразі набув чинності ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. Цим законом до КК України додано ст. 69² КК «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» а ч.1 ст. 75 КК доповнена положенням в наступній редакції «Обмеження щодо застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачені абзацом першим цієї частини, не застосовуються, якщо суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». Отже законодавець вирішив окремі з проблемних питань, на які в дисертації вказувала авторка. Разом з цим в п.4.2 дисертації під час аналізу пропозицій вдосконалення нормативно-правового регулювання призначення покарання та звільнення від відбування з випробуванням на підставі угод в кримінальному провадженні вона не зверталась до аналізу цього законопроекту;

По-н'яте, серед положень новизни дисертантка запропонувала розглядати наявну на сьогодні проблему правильного тлумачення приписів норм, передбачених ч. 1 ст. 75 КК та ч. 2 ст. 75 КК України, крізь призму визнання або ж заперечення існування конкуренції цих норм шляхом визначення виду конкуренції та правила її вирішення, на підставі визначення чітких і зрозумілих критеріїв, в основу яких доцільно покласти структуру кримінально-правової норми та інші положення. Утім не висловила власне

бачення того яким чином структура кримінально-правової норми (двочленна, тричленна) впливає на вирішення конкуренції таких норм.

Утім висловлені зауваження не применшують високого наукового рівня дисертації і не піддають сумніву наукові результати, отримані авторкою.

Загальний висновок про дисертаційну роботу. Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Большакової Д.О. на тему «Призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угоди про примирення та угоди про визнання винуватості» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, містить сукупність теоретичних та практичних результатів, які розв'язують поставлене наукове завдання – визначити та обґрунтувати пріоритетні шляхи вдосконалення як кримінального законодавства, так і практики застосування таких заходів, що має істотне значення для галузі знань 08 - Право. Здобувачка в належній мірі оволоділа методологією наукової діяльності. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Здобувачка Большакова Дар'я Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 - Право, за спеціальністю 081 - Право.

Рецензент:

професор кафедри кримінального права,

процесу та криміналістики

Класичного приватного університету

доктор юридичних наук, професор

Сергій ДЕНИСОВ